

УДК 342.9

ОСВІТНІ ФОРМИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Ганна ЗАЄЦЬ,

здобувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету «Одеська юридична академія»

SUMMARY

The article deals with the concept of a legal education form and the system of its forms. Various opinions of scholars regarding definition of the forms of legal education are reviewed. Each form of legal education is described in brief.

Key words: legal education, forms of legal education, means of legal education, legal training, self-education, legal propaganda, legal practice.

АНОТАЦІЯ

У статті розкривається поняття форми правового виховання, визначається система його форм. Проводиться дослідження різних позицій вчених щодо визначення форм правового виховання. Дається коротка характеристика кожної форми.

Ключові слова: правове виховання, форми правового виховання, правове навчання, самовиховання, правова пропаганда, юридична практика.

Актуальність теми дослідження. В сучасній Україні правове виховання розглядається як процес взаємодії правових засобів з індивідуальним правосвідомістю і психологією членів суспільства, обумовлений соціально-політичними та економічними факторами і спрямований на подальше підвищення їх правової культури.

Разом з тим система освіти в сучасній Україні має стати засобом, потенціалом і ресурсом розвитку, становлення інформаційного та правової держави. Недостатня правова обізнаність громадян досить часто була суттєвою причиною порушень їхніх основних прав і свобод в повсякденних соціальних практиках, серйозною перешкодою реалізації їх прав та свобод. Таке становище зумовлювало необхідність усебічного роз'яснення основ правових актів, утвердження їх основних положень у свідомості громадян як переконань, принципів практичної дії.

Правова трансформація суспільства в досягненні генеральної мети побудови правової держави передбачає надання правовому вихованню особливої ролі невід'ємного і основоположного умови і елемента проведених перетворень. Саме правове виховання має дуже важливе значення у втіленні в реальність ознак правової держави, особливо – верховенства права.

Введення суспільних відносин в юридичні рамки дозволяє забезпечити їх стабільність, впорядкованість і захищеність державою, переслідують цілі зміцнення правопорядку і законності як невід'ємних елементів правової держави, умов і засобів її становлення, чому в кінцевому підсумку і служить правове виховання.

Сучасна українська правова освіта є продуктом тривалого й неоднозначного процесу розвитку. Це зумовлено складним характером державно-правового будівництва в Україні й особливостями її суспільно-політичного устрою на тому чи іншому етапі.

На першому етапі головними осередками правової освіти в Україні були юридичні факультети університетів. Одні з цих університетів виникли і діяли тривалий час на землях України, які входили до складу Російської імперії (Харківський – 1805 р., Київський – 1834 р. і Новоросійський (Одеський) – 1865 р.), а інші (Львівський – 1661 р. і Чернівецький – 1875 р.) – на українських територіях, якими володіли Польща, Австро-Угорщина чи Румунія. За відсутності суверенної державності в Україні правова освіта в університетах розвивалася загалом у тих же ор-

ганізаційних формах і на тих же правових засадах, що й в університетах країн, до складу яких входили українські землі [12, с. 30].

Правова освіта в Україні як процес надання знань, вмінь і навиків про права, свободи і обов'язки людини, не є виокремленою ланкою освітньої сфери, тому її становлення й розвиток дуже важко простежити сучасним дослідникам. Надання правової освіти в країні здійснюється в усіх навчальних закладах. Тож значна увага дослідників прикута до різних аспектів розвитку правової освіти як викладання правознавчих дисциплін у закладах освіти [10, с. 209]. На жаль, наукова література, присвячена дослідженню становлення та розвитку правової освіти у дошкільних навчальних закладах, взагалі відсутня. Проте є декілька праць українських учених, в яких проаналізовано основні тенденції розвитку шкільної правової освіти.

Наприклад, О. Костенко робить спробу визначити етапи становлення шкільної правової освіти в Україні, починаючи з 1924 р. – рік затвердження першої Радянської Конституції, у зв'язку з чим Народний комісаріат освіти СРСР отримав доручення ввести у всіх школах та навчальних закладах вивчення основних положень конституційного акту [9, с. 216-217]. На думку автора, становлення шкільної правової освіти в Україні пройшло 7 етапів, 4 з яких припадає на період незалежності:

– 1991–1994 рр. – початок становлення системи шкільної правової освіти незалежної України;

– 1995–1999 рр. – закладено основи безперервної правової освіти та визначено місце й роль школи у її реалізації (прийняття Кабінетом Міністрів України «Програми правової освіти населення»);

– 2000–2008 рр. – затвердження Указом Президента України в 2001 р. «Національної Програми правової освіти населення»;

– з 2009 р. – пов'язується з виробленням принципово нових підходів до організації та здійснення шкільної правової освіти в Україні, що детермінується передусім переходом до функціонування старшої школи як профільної.

Що стосується досліджень, присвячених становленню та розвитку правової освіти в професійно-технічній, вищій і післядипломній освіті, то вони теж відсутні. Проте є наукові праці, що стосуються вивченню історії розвитку галузевої юридичної освіти. Так, однією з перших спроб дослідити історію становлення юридичної освіти і науки

на території України до проголошення незалежності було здійснено представниками наукової школи у галузі права під керівництвом Ю. Шемшученка [13, с. 209]. У науковій праці висвітлено стан юридичної освіти і науки, починаючи з другої половини XIX ст. і до проголошення незалежності України. Вчені пов'язують розвиток юридичної освіти з такими політичними категоріями, як держава і право, де держава виступає замовником правознавчих досліджень і підготовлених фахівців – юристів.

Розвиток юридичної освіти у класичних університетах України в 1991–2002 рр. представлено в науковій праці Д. Скородумова [13, с. 312]. На основі вивчення важливих державних актів автор статті характеризує якісні та кількісні зміни в царині української юридичної освіти та показує еволюційний характер процесу реформування та розвитку юридичної освіти, виділяючи три етапи (1-й етап – серпень 1991 р. – вересень 1996 р.; 2-й – вересень 1996 р. – квітень 2001 р.; 3-й – починається з квітня 2001 р.).

Проведений аналіз опублікованої літератури та джерел свідчить про відсутність поки що єдиної думки, чітких критеріїв з розуміння сутності визначення поняття «правової освіти» та його розмежування від інших понять, що на практиці нерідко призводить до неоднозначного вживання і тлумачення не тільки під час науково-теоретичного осмислення, але у повсякденному житті громадян.

На думку В. Г. Чужикової, правова освіта являє собою систему навчальних і виховних дій, спрямованих на формування: поваги до права; власних уявлень і переконань, що базуються на сучасних правових цінностях суспільства; знань, умінь і навичок, необхідних для захисту прав, свобод і законних інтересів особистості та правомірної реалізації її громадянської позиції.

Так, М. І. Городиський досліджує проблему педагогічних умов забезпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя, проте визначення самої правової освіти відсутнє. Розуміння сутності цього поняття досягається шляхом з'ясування його ролі та змісту. Зокрема, зазначається, що правова освіта вчителя є невід'ємною складовою його професіоналізму, фундаментальної підготовки та педагогічної майстерності. Правову освіту автор розглядає в контексті правового виховання й вказує на те, що обов'язковою умовою його ефективності є засвоєння вчителем змісту правової освіти, що передбачає оволодіння системою правових знань, уміннями організувати та проводити правове виховання у школі відповідно до мети й завдань освітньої діяльності на основі концепції національного виховання в Україні, за умови сформованості певного рівня соціально-правової активності вчителя [6, с. 6].

О.Ф. Скакун зазначає, що правова освіта, як і правове виховання, являє собою процес засвоєння знань про основи держави і права, виховання в громадян поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності та правопорядку [14, с. 484]. Суттєвим недоліком даного визначення являється фактичне отождолення «правової освіти» та «правового виховання».

Усі вищезазначені визначення не суперечать одне одному, а характеризують правове виховання з різних сторін. В той же час нормативне встановлення передумов правового виховання визначено в Постанові Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. № 366 «Про Програму правової освіти населення України» (із змінами) [1].

Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001 «Про Національну програму правової освіти населення» затверджено Національну програму правової освіти населення, в якій термін правова освіта визначається як комплекс заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та

навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків [2].

Загалом, можна відзначити, що за роки незалежності в Україні прийнято значну кількість нормативних актів, покликаних вирішувати завдання, пов'язані з правовою освітою населення. Однак низка проблем і досі залишається невирішеною. Велике занепокоєння викликає високий рівень злочинності неповнолітніх, хоча майже всі нормативно-правові акти, які нами було проаналізовано у дослідженні спрямовані на формування у молоді поваги до закону, профілактику негативних явищ у молодіжному середовищі та формування морально-правової культури підростаючого покоління [7, с. 87].

Не дивлячись на велику кількість прийнятих програм, направлених на вдосконалення всієї системи правової освіти населення та збільшення рівня правової культури, оскільки в Україні й на даний час недостатній рівень правової обізнаності. Однією з найголовніших проблем є низька правова освіченість громадян, що виявляється у недостатньому знанні змісту правових механізмів реалізації своїх прав, окрім того невмінні застосовувати свої знання на практиці. Наприклад, досить часто відбувається так, що громадяни просто не знають, до якого органу звернутися, або звертаються до не уповноваженого органу, компетенція якого не підпадає під розгляд даного питання, тому не отримують бажаного результату.

Підводячи підсумки, зазначимо, що нормативна база правової освіти громадян розроблена в Україні на достатньому рівні, проте, на жаль, і досі в нашій державі не подолано дефіцит правових знань. Аналіз нормативних документів, які регулюють правоосвітню сферу, свідчить про те, що значна частина завдань тих чи інших органів не реалізуються, що підтверджується наявністю низки невирішених проблем та станом українського соціуму.

Закладення основ та розвитку правового мислення повинно бути одним із завдань, яке потребує реалізації на всіх етапах правової освіти. Даний тип мислення набувається на підставі теоретичної підготовки та ґрунтується на життєвому досвіді.

Освіта це процес розвитку і саморозвитку особи, що пов'язаний з оволодінням соціально значимим досвідом людства, який втілений у знаннях, вміннях та творчій діяльності, необхідною умовою діяльності особи і суспільства щодо збереження і розвитку матеріальної і духовної культури. Враховуючи те, що головний шлях набуття освіти це навчання і безумовно самоосвіта, а отже процес освіти передбачає навчання в закладах освіти, здобуття певного фаху і одержання відповідного документа – диплома, як свідчення про ґрунтовні і широкі знання [6, с. 29].

Варто звернути увагу на Указ Президента України від 08 грудня 2008 року № 1149/2008 «Про Всеукраїнський тиждень права» яким започатковано проведення Всеукраїнського тижня права щороку в тиждень, що включає 10 грудня – День прав людини, який відзначається в пам'ять проголошення Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році Загальної декларації прав людини [3].

Так Кабінету Міністрів України доручено щороку розробляти та затверджувати до 1 жовтня плани заходів з проведення Всеукраїнського тижня права.

Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям щороку розробляти та затверджувати регіональні плани заходів з проведення Всеукраїнського тижня права.

Державному комітету телебачення та радіомовлення України забезпечувати широке висвітлення у засобах масової інформації заходів з проведення Всеукраїнського тиж-

ня права, організувати тематичні теле- та радіопередачі щодо прав і свобод людини і громадянина.

На виконання вищевикладеного Указу Президента України Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2017 р. № 579-р «Про затвердження плану заходів з проведення у 2017 році Всеукраїнського тижня права», яким у свою чергу затверджено план заходів з проведення у 2017 році Всеукраїнського тижня права, згідно якого передбачено:

Проведення у навчальних закладах Всеукраїнського уроку «Права людини» з нагоди проголошення Загальної декларації прав людини, що доручено МОН, Мін'юст, МВС, обласні та Київська міська держадміністрації.

Організація у навчальних закладах, закладах культури, військових частинах тематичні заходи інформаційного, освітнього та виховного характеру (лекції, бесіди, зустрічі за круглим столом, правові конкурси, ігри, змагання тощо) доручена МОН, Мін'юст, МВС, Мінкультури, Міноборони, обласні та Київська міська держадміністрації за участю Координаційного центру з надання правової допомоги, центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, обласні та Київська міська держадміністрації за участю Координаційного центру з надання правової допомоги, центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, заінтересованих громадських та міжнародних організацій доручено організувати виступи у засобах масової інформації з питань реалізації і захисту прав людини, у тому числі учасників антитерористичної операції, членів їх сімей, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих внаслідок зазначеної операції [4].

Також актуальним станом на 2017 рік є загальнонаціональний право-просвітницький проект Міністерства юстиції України «Я МАЮ ПРАВО!», що реалізується Міністерством юстиції у співпраці з системою безоплатної правової допомоги, територіальними органами юстиції, за підтримки юридичних клінік, міжнародних донорів та партнерів.

Вказаний проект затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про реалізацію правопросвітницького проекту «Я маю право!» у 2017–2019 роках» від 13 вересня 2017 р. N 638-р [5].

Одним з ключових елементів, який забезпечує реалізацію проекту «Я МАЮ ПРАВО!», є надання громадянам безоплатної правової допомоги. Це дієвий та ефективний механізм, який дає можливість захистити свої права кожному.

Вищевказаний проект створений з метою формування правової культури та правової свідомості у суспільстві, підвищення рівня знань громадян щодо гарантованих їм Конституцією та законами України прав у різних сферах життя та навчання громадян знати, реалізовувати та захищати свої права.

Отже, на сучасному етапі державотворення нашої держави одним з наважливіших моментів є формування системи правового виховання – як засобу впливу на правову свідомість й підвищення правової культури, збереження наступництва в праві – на усвідомленні того, що право не може відігравати роль регулятора суспільних відносин, не набувши справедливого характеру, його спрямованості на утвердження соціальної цінності людини, її невідемних прав і свобод, прищеплення громадянам правових цінностей, переконань, мотивів і установок з метою втілення верховенства права, стимулювання правової активності, створення необхідних правових засад для вільного розвитку громадянського суспільства.

У процесі правової просвіти громадянин повинен придбати не тільки знання чинного законодавства, а й способів, засобів самостійного оволодіння ним. Абсолютно правильним є стандартне визначення правової обізнаності, що

застосовується при навчанні так, якщо громадяни пам'ятають конкретне правове положення – це добре, але якщо забули і знають, де знайти потрібне положення, вміють це робити швидко і грамотно – це теж свідчення їх правової обізнаності.

Важливість і необхідність навчання громадян вмінно самостійно отримувати потрібну інформацію про законодавство обумовлюються цілою низкою інших причин і обставин. Фундаментальне та повне знання законів для всіх громадян дати неможливо, а гостра потреба в цьому зберігається постійно.

В останній час виявляється тенденція підвищення інтересу до права зі збільшенням віку, що обумовлює необхідність постійно вдосконалювати знання права. Потрібно пам'ятати, що законодавство – динамічна система, і весь час з'являються нові закони, знайомство з якими має здійснюватися самостійно.

Найбільш ефективне засвоєння законодавства має місце щодо норм, що мають безпосереднє значення для громадянина і, отже, завжди буде зберігатися необхідність повторного звернення до недостатньо добре засвоєним юридичним нормам. Окрім того здатність самостійно орієнтуватися в системі законодавства дозволяє глибше зрозуміти сенс і зміст правових приписів.

Потрібно акцентувати увагу на тому що, які б нові технічні засоби інформації не вступали в дію, вони не можуть замінити живого слова, яке формує, як загальне правило, більш стійкі знання. Наприклад, успіх лекції завжди полягає не стільки в кількості поширеної інформації, скільки в тому, що зрозуміли і запам'ятали слухачі.

Саме правове виховання у різних свої формах виступає системою заходів, спрямованих на інтеграцію в свідомість людей політико-правових ідей, норм, принципів, які представляють цінності світової та національної правової культури.

Список використаної літератури:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. N 366 «Про Програму правової освіти населення України» (із змінами). Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/366-95-п>.
2. Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року N 992/2001 «Про Національну програму правової освіти населення» Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>.
3. Указ Президента України від 08 грудня 2008 року № 1149 «Про Всеукраїнський тиждень права». Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1149/2008>.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2017 р. N 579-р. Київ. Про затвердження плану заходів з проведення у 2017 році Всеукраїнського тижня права. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/579-2017-%D1%80>.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 638-р «Про реалізацію правопросвітницького проекту “Я маю право!” у 2017-2019 роках». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-2017-%D1%80>.
6. Годованець В. Правова просвіта громадян України: методологічні проблеми розроблення Концепції [Текст] / Годованець В., Кампо В., Тертичний В. // Право України. – 1999. – N1. – С.27–31.
7. Городиський М.І. Педагогічні умови забезпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М.І. Городиський ; Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 1998. – 18 с.
8. Котюк В. О. Теорія права курс лекцій [Текст] : Навч. посіб. / В.О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с. [224, с. 97].

9. Костенко О. О. Історія становлення та розвитку шкільної правової освіти в Україні / О. О. Костенко // Наукові записки з української історії. – 2013. – Вип. 33. – С. 215–218.

10. Кумков Д.Л. Розвиток правової освіти сучасної України: історико-правовий аспект / Д.Л. Кумков // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. – 2014. – Вип. 26. – С. 203–209.

11. Макарова О.В. Правові основи регулювання правової освіти в Україні / О.В. Макарова // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – Число 3. – С. 83–89; Чужикова В.Г. Методика викладання права: [навч. посіб.] / В.Г. Чужикова. – К. : КНЕУ, 2009. – 425 с.

12. Полякова О.С. Стан наукових пошуків з проблеми становлення та розвитку правової освіти в Україні: публічно-управлінський аспект / О.С. Полякова // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. – № 1. – С. 132.

13. Скородумов Д.С. Розвиток юридичної освіти у класичних університетах України в 1991–2002 рр. / Д.С. Скородумов // Схід. – 2013, травень-червень. – № 3 (123). – С. 114–120.

14. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник : пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

15. Шемшученко Ю.С., Усенко І.Б. [та ін.] / Юридична наука і освіта в Україні відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Наук. думка, 1992. – 300 с.

